

# ПРОБЛЕМИ РОЗРОБЛЕННЯ ТА АПРОБАЦІЇ СУЧАСНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ПОЛІТИКО- ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

---

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.33120/popp-Vol15-Year2024-156>

**Бялонович Сергій Володимирович**

аспірант відділу психології політико-правових відносин,  
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,  
м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0009-0007-6407-1157>

[sbyalovich@gmail.com](mailto:sbyalovich@gmail.com)

## УКРАЇНЬСЬКА ШКАЛА ЩОДЕННИХ СТРЕСОРІВ ВІЙНИ: КОНСТРУЮВАННЯ ОПИТУВАЛЬНИКА

**Актуальність** дослідження визначається тим, що повномасштабна війна зумовила якісні та кількісні зміни в характеристиках щоденних стресорів. Довготривалий вплив щоденного стресу призводить до погіршення психічного здоров'я українців. Для ефективної профілактики та подолання наслідків стресогенних впливів потрібні інструменти вимірювання щоденного воєнного стресу, яких наразі відчутно бракує. Це й визначає актуальність розроблення «Української шкали щоденних стресорів війни».

**Мета статті:** презентувати процес створення опитувальника і первинні психометричні показники його надійності та валідності.

**Методологія:** репрезентативність вибірки змісту опитувальника забезпечувалася за допомогою контент-аналізу первинних даних і методу експертних оцінок. Для перевірки надійності як узгодженості, варіативності, дискримінативності, структурної та критеріальної валідності використано методи математичної статистики.

**Результати:** сконструйовано опитувальник «Українська шкала щоденних стресорів війни», який складається із 34 пунктів і містить дві шкали стресорів – прямих і непрямих. У пілотному дослідженні взяли участь 43 респонденти віком від 20 до 75 років. Перевірка надійності як узгодженості здійснювалася за допомогою коефіцієнта  $\alpha$ -Кронбаха і коефіцієнта розщеплення навпіл Гуттмана. Отримано такі результати: шкала прямих стресорів: ( $\alpha=0,841$ ); за умови виключення пункту від ( $\alpha=0,807$ ) до ( $\alpha=0,846$ ); коефіцієнт Гуттмана (0,78); шкала непрямих стресорів: ( $\alpha=0,894$ ); за умови виключення пункту від ( $\alpha=0,884$ ) до ( $\alpha=0,9$ ); коефіцієнт Гуттмана (0,884). Індекс дискримінативності: шкала прямих стресорів ( $\delta=0,468$ ); шкала непрямих стресорів: ( $\delta=0,601$ ). Показники кореляції

Спiрмена мiж шкалою прямих i непрямих стресорiв ( $\rho=0,549$ ;  $p<0,001$ ). Для перевiрки критерiальної валiдностi використано «Шкалу сприйнятого стресу» (PSS-10). Показники кореляцiї Спiрмена мiж шкалою прямих стресорiв i PSS-10 ( $\rho=0,323$ ;  $p<0,005$ ); непрямих стресорiв i PSS-10 ( $\rho=0,366$ ;  $p<0,005$ ).

**Висновки:** результати первинної перевiрки опитувальника дають пiдстави стверджувати, що шкали опитувальника є надiйними i валiдними. Доцiльно спрямувати подальшу роботу на встановлення тестових норм та перевiрку iнших психометричних показникiв.

**Практичне значення:** опитувальник можна використовувати в науковiй i прикладнiй дiяльностi, зокрема в галузi психiчного здоров'я – як діагностичний iнструмент; соцiальної та полiтичної психологiї – як iнструмент скринiнгу рiвня стресового «опромiнення» населення тощо.

**Ключовi слова:** щоденнi стресори вiйни; опитувальник; надiйнисть; валiднiсть.

**Serhii V. Bialonovych**

Ph.D. Student

Department of the Psychology of the Political-Legal Relations,

Institute of Social and Political Psychology

National Academy of Educational Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0007-6407-1157>

[sbyalonovich@gmail.com](mailto:sbyalonovich@gmail.com)

## UKRAINIAN SCALE OF DAILY WAR-RELATED STRESSORS: QUESTIONNAIRE DESIGN

The **topicality** of the research was determined by the full-scale war in Ukraine that had caused quantitative and qualitative changes in the features of the daily stressors. The long-term influence of daily stress leads to the deterioration of mental health. To efficiently prevent and overcome the consequences of the stressful impacts it is necessary to design the measuring instruments for the daily war-related stress. The current absence of such instruments determines the importance of developing the “Ukrainian scale of the daily war-related stressors”.

The article **aims** to present the process of the development of the questionnaire and primary psychometrical indicators of its reliability and validity.

**Methodology:** the representativeness of the sampling of the content of the questionnaire has been provided via the content analysis of the primary data and expertise method. The reliability of the consolidation, variation, discriminability, structural, and criteria validity have been verified with the methods of mathematical statistics.

**Results:** the questionnaire “Ukrainian Scale of the Daily War-Related Stressors” consists of 34 items and comprises two scales, “direct stressors” and “indirect stressors.” The participants of the pilot research were 43 respondents aged

from 20 to 75 years old. The reliability as consistency has been measured with Cronbach's- $\alpha$  coefficient and Guttman's split-half coefficient. The following results have been obtained: for the direct stressors scale ( $\alpha=0,841$ ); in case of exclusion of point from ( $\alpha=0,807$ ) to ( $\alpha=0,846$ ), Guttman's coefficient constituted 0.78; for the indirect stressors scale: ( $\alpha=0,894$ ); in case of exclusion of the point from ( $\alpha=0,884$ ) to ( $\alpha=0,9$ ), the Guttman's coefficient constituted ( $\alpha=0,883$ ). The discriminability index for the direct stressors scale is ( $\delta=0,468$ ) and for the indirect stressors scale is ( $\delta=0,601$ ). The Spearman rank correlation between the direct stressors scale and PSS-10 ( $\rho=0,323$ ;  $p<0,005$ ) and indirect stressors scale and PSS-10 ( $\rho=0,366$ ;  $p<0,005$ ).

**Conclusions:** the results of the primary examination of the questionnaire provide us with reasons to conclude that the scales of the questionnaire are reliable and valid. It is thus necessary to continue efforts aimed at the determination of the testing norms and examination of the other psychometrical indicators.

**Practical value:** the questionnaire may be used in scientific and applied psychological activity, in the field of mental health specifically as the diagnostic instrument, in the fields of social and political psychology as the screening instrument for the level of stress "radiation" of the population, etc.

**Key words:** daily war-related stressors; questionnaire; reliability; validity.

**Постановка проблеми.** Після початку повномасштабної війни українське суспільство зазнало масштабних змін на всіх рівнях свого функціонування. Відбулися суттєві зрушення в культурній, соціальній, політичній, економічній тощо сферах. Це зумовило підвищення рівня щоденного стресу громадян, негативно позначилося на стані кожного українця, умовах його життєдіяльності та призвело до внутрішньоособистісних змін.

Згідно з результатами останніх досліджень медичного сервісу Helsi, «понад половину населення України (52%) відчуває потребу в терапевтичній допомозі, а кожен четвертий (близько 27%) не може з упевненістю сказати, чи потрібна йому професійна підтримка. Статистичні дані свідчать про зростання потреби в психологічній підтримці серед українців, які намагаються впоратися зі стресом, тривожністю і депресією в умовах постійної невизначеності та загрози» (Черновалова, 2024).

В умовах російської агресії змінюється і якість щоденних стресорів, і кількість людей, що зазнають ураження через дію цих стресорів (очікування ракетного удару, фізичної втрати близької людини, проблеми адаптації в евакуації, ризик втрати житла, постійного місця роботи тощо; очевидно, кількість стресорів є більшою і прямо залежить від суб'єктивного переживання людиною своєї життєвої ситуації). Крім того, досліджуючи зміни, яких зазнає людина в умовах екстремальної кризи, важливо охопити весь спектр пов'язаних з нею феноменів та соціально-психологічних процесів. Вивчаючи ефекти впливу війни на

особистість крізь призму поняття повсякденних соціально-психологічних практик, можна розглядати значну кількість як зовнішніх, соціальних, так і внутрішніх, особистісних, контекстів. Отже, дослідження впливу щоденних стресорів війни на психічне здоров'я цивільного населення є актуальним з огляду на масштабність явища. А це, безперечно, увиразнює актуальність розроблення релевантних інструментів для діагностики впливу щоденних стресорів війни на психічне здоров'я цивільного населення та визначає мету цього дослідження, а саме розроблення «Української шкали щоденних стресорів війни».

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вивчаючи військовий стрес, дослідники тривалий час акцентували свою увагу на станах безпосередніх учасників бойових дій і навіть ототожнювали поняття військового стресу («war stress») та бойового стресу («combat stress») (Standardization agency..., 2011). А зв'язок військового стресу і стану психічного здоров'я розглядали крізь призму ПТСР, його ступеня та симптомів (Hubbard, Realmuto, Northwood, & Masten, 1995; Miller, Omidian, Rasmussen, & Yaqubi, 2009). Крім численних наукових здобутків, у процесі дослідження реакцій військовослужбовців на гострий стрес створено низку діагностичних інструментів, серед яких SCID (Structured Clinical Interview for DSM), CAPS (Clinical-administered PTSD Scale), IOES-R (Impact of Event Scale-Revised) (Агаєв та ін., 2016).

Критичне переосмислення такого підходу «підсвітило» його обмеження та недоліки. Акцентуючи увагу на військовослужбовцях, дослідники залишали поза увагою значну частину населення, що також так чи інакше зазнавало впливу військових дій. Крім прямих, екстремальних стресових впливів, людина стикається з численними стресорами, опосередковано викликаними війною. Комплементарний вплив стресчинників різної природи призводить не лише до ПТСР, а й до інших змін у психічному здоров'ї населення.

У подальшому коло дослідницьких інтересів у сфері військового стресу постійно розширювалося (Gorst-Unsworth, & Goldenberg, 1998; Lavik, Hauff, Skronda, & Solberg, 1996; Miller, Weine, Ramic, & Brkic, 2002; Pernice, & Brook, 1996). Увагу почали приділяти не лише військовослужбовцям, а й цивільному населенню – як усередині збройних конфліктів і катастроф, так і біженцям, що вимушені були виїхати за межі конфлікту. Крім гострих стресових впливів, почали вивчати вплив щоденних стресорів на стан людини, а зміни в психічному здоров'ї розглядати у зв'язку зі станами тривожності, депресії, нервово-психічного виснаження тощо.

Окрім дослідження впливу щоденних стресорів війни на стан людини проводили вже після початку повномасштабної війни в Україні.

Наприклад, словацькі вчені (Vargová, Jozefiaková, Lačný, & Adamkovič, 2022) здійснили дослідження людей, що постраждали від війни та її потенційних наслідків і живуть наразі поза межами зони конфлікту. Для виконання дослідницьких завдань дослідники створили шкалу «War-related stress scale». Ця робота може стати вагомим теоретико-методологічним підґрунтям для дослідження впливу щоденного воєнного стресу на українців.

На жаль, розроблений словацькими психологами інструмент не може бути застосований щодо населення, яке перебуває на території України, тобто всередині конфлікту. Адже дослідження щоденних стресорів є дуже чутливими до соціальних, культурних, географічних і часових особливостей, які визначають їхні якісні та кількісні характеристики.

Щоб врахувати соціокультурну зумовленість феноменів щоденного воєнного стресу, доречно і необхідно розглянути вплив щоденних стресчинників на соціально-психологічні практики організації повсякденності. Дослідження соціально-психологічних практик широко представлені в публікаціях вітчизняних учених (Губеладзе, 2020; Настояща, 2018; Титаренко, Кочубейник, & Черемних, 2014; Яремчук, 2017). Під практиками вони розуміють звичні, рутинні соціальні дії, засновані на колективному досвіді суб'єктів, які мають певні атрибуції. Як спільний знаменник згаданих досліджень можна виокремити такі критерії для їх визначення: неусвідомлюваність, рутинність, фоновість, повторюваність, відтворюваність; автоматичність; культурозумовленість; тілесність; рухливість; процесуальність; вимірюваність; правилозумовленість, нормативність, конвенційність; спільність, колективність. Отже, повсякденні практики відображають сталі поведінкові прояви особистості і вже сформовані способи адаптації до середовища, забезпечуючи життя людини «таким, яким воно є» сьогодні в умовах «рівномірної» буденності. Проте вони втрачають свою ефективність щодо організації повсякденності в умовах кризових трансформацій способу життя людини і якщо потрібно долати екстремальні впливи.

Вивчення щоденних стресорів показало, що є істотні відмінності щодо впливів різних типів стресорів на повсякденні практики людини. Так, наприклад, воєнні стресори прямої дії, такі як загроза ракетного удару та необхідність прямувати в укриття, призводять до повного руйнування наявних практик з погляду їхніх основних характеристик і потребують конструювання нових практик повсякденності. А вплив непрямих стресорів, таких, наприклад, як дискомфорт, пов'язаний з користуванням громадським транспортом або нестачею особистого простору, може різнитися залежно від пов'язаності з воєнними подіями.

В одному випадку – чинити такий самий інтенсивний вплив, як і в разі дії прямих стресорів, коли цей дискомфорт виник у житті людини лише після початку війни, в іншому (якщо вплив стресора тривалий час супроводжував життя людини) повного руйнування практики не відбувається, а її застосування потребує напруження іншої якості та інтенсивності, спрямованого на переключення з однієї її форми на іншу.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Феномен щоденного воєнного стресу має складну структуру. З одного боку, джерелом комплементарного впливу щоденних стрес-чинників є різноманітні сфери життя людини, які потребують максимально повного врахування під час дослідження щоденних стресорів. З другого боку, вони впливають на низку особистісних характеристик, пов'язаних із соціально-психологічними практиками організації буденності. Дослідження таких складних явищ за допомогою методу анкетування залишило б поза увагою значну частину структурних елементів виникнення та переживання щоденного воєнного стресу, а тому потрібно сконструювати опитувальник, який би відображав максимально повно як характеристики стрес-чинників, так і якісні відмінності особистісних реакцій на їхню дію.

На першому етапі розроблення «Української шкали щоденних стресорів війни» для забезпечення репрезентативності змісту опитувальника та виокремлення повсякденних практик, що відображають дію щоденних воєнних стресорів, проведено опитування, у якому взяли участь 28 осіб. У запропонованій респондентам анкеті представлено дев'ять основних сфер життя, конкретизовані ситуаціями діяльності людини.

Розподіл ситуацій діяльності за сферами життя наведено в таблиці 1.

Перед досліджуваними було поставлено завдання навести приклади змін у власному житті, які відбулися після початку повномасштабної війни в кожній сфері діяльності. Такий підхід давав змогу вирішити одночасно декілька завдань:

- охопити максимальну кількість повсякденних практик, що розгортаються в основних сферах життя і можуть бути джерелом виникнення стрес-чинників;
- мінімізувати вплив дослідницької ситуації та інструкції на досліджуваних (коли пропонуються відкриті запитання і в інструкції не використовуються прямі посилання на стрес і дію стресорів);
- забезпечити відповідність емпіричного досвіду теоретичним уявленням про «щоденні стресори» (коли у завданні звертаються до «життєвих змін»);

• виокремити серед усієї сукупності щоденних стресорів саме ті, що відповідають поняттю «стресори війни» (коли конкретизуються ситуації змін, які трапилися «після початку повномасштабної війни»).

*Таблиця 1*

<b>Сфера життя</b>	<b>Ситуації діяльності людини</b>
Здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Користування послугами охорони здоров'я</li> <li>• Користування косметичними послугами</li> <li>• Придбання ліків та лікарських засобів</li> </ul>
Родина	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Стосунки з батьками</li> <li>• Стосунки з партнером</li> <li>• Стосунки з дітьми</li> <li>• Стосунки з іншими членами родини</li> </ul>
Друзі й оточення	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Спілкування з друзями</li> <li>• Спілкування з колегами</li> <li>• Спілкування з іншим оточенням</li> </ul>
Освіта і навчання	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Вступ до вишу</li> <li>• Участь у навчальному процесі</li> <li>• Саморозвиток</li> <li>• Додаткове навчання</li> </ul>
Відпочинок і розваги	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Заняття хобі</li> <li>• Організація дозвілля</li> <li>• Відпочинок та відновлення сил</li> </ul>
Робота і кар'єра	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Влаштування на роботу</li> <li>• Трудова діяльність</li> <li>• Процес кар'єрного зростання та розвитку</li> </ul>
Фінанси	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Отримання доходів</li> <li>• Організація витрат</li> <li>• Процес розподілу фінансових ресурсів</li> </ul>
Інформаційний простір	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Перегляд телебачення</li> <li>• Користування інтернетом</li> <li>• Взаємодія з іншими джерелами отримання інформації</li> </ul>
Громадська діяльність	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Отримання адміністративних послуг</li> <li>• Участь у громадському житті</li> <li>• Волонтерська діяльність</li> </ul>

На наступному етапі, у процесі контент-аналізу отриманих даних, відповіді було перетворено на смислові одиниці. Так, наприклад, відповіді «Жили разом в одному будинку 12 людей» і «Стали проводити більше часу з дітьми, напруження» позначалися як «Нестача особистого

простору», а «Спілкування з друзями погіршилось, багато хто виїхав за кордон, важче підтримувати колишнє спілкування» і «На жаль, від початку війни не було можливості побачитись, багато хто виїхав за кордон» були позначені як «Розлука з близькими чи друзями у зв'язку з їхньою еміграцією». На основі такого перетворення та частотного аналізу виокремлено 34 типових стресори, що лягли в основу формування початкового пулу опитувальника.

Через низку факторів, що могли вплинути на збирання первинних даних та їх якісний аналіз, таких як, наприклад, соціальні настановлення, захисні механізми психіки, очікування як досліджуваних, так і дослідників, на третьому етапі ми звернулися до методу експертних оцінок. Отриманий список стресорів було запропоновано для ознайомлення групі з п'яти експертів, психотерапевтів, що працювали з цивільним населенням від початку війни в Києві та Білій Церкві, а також спілкувалися в онлайн-режимі з клієнтами, що перебували в різних регіонах України, зокрема прифронтових. Далі в процесі обговорення з експертами до списку додалися ще три пункти. Деякі пункти було уточнено та змінено їхнє формулювання на більш органічне і доступне для сприйняття. Наприклад, пункт «Неприємності з колегами на роботі у зв'язку з поганим настроєм» ми замінили на «Проблемні стосунки з колегами по роботі, пов'язані з власним (або їхнім) емоційним станом та психологічним виснаженням».

Щоб врахувати особливості впливу щоденного воєнного стресу на буденні соціально-психологічні практики, у конструюванні опитувальника закладено двоскальну структуру, що містить шкали прямих і непрямих стресорів.

Нагадаємо, що під прямими ми розуміємо стресори, які призводять до повного руйнування наявних практик у їхніх основних характеристиках, а під непрямыми – стресори, вплив яких може відрізнятись залежно від їхнього зв'язку з воєнними подіями.

Для відображення цих особливостей до опитувальника додано другу частину із 23 пунктів, що охоплюють реакції на непрямі стресори. Досліджуваним пропонувалося позначити, які події вони пов'язують з війною, а які – ні, або ж певні події, що не траплялися в їхньому житті. Це дало змогу врахувати як індивідуальні умови життя людини під час війни, так і індивідуальні особливості її суб'єктивного сприйняття цих умов, що визначають якісні та кількісні характеристики впливу щоденного стресу на стан людини.

Далі для кількісного відображення цих особливостей бали за кожним пунктом, отриманими досліджуваним у першій частині, коригувалися за допомогою коефіцієнта. Пункти, що позначалися



«пов'язую з війною», множилися на коефіцієнт (1), «не пов'язую з війною» – на (0.5), «ці події не трапляються в моєму житті» – на (0). Таке коригування «ваги» відповідей дає змогу відобразити вищезазначені особливості непрямих стресорів у числових результатах опитування.

У кінцевому підсумку робоча версія опитувальника складалася з двох частин і містила в собі дві шкали – прямих і непрямих стресорів. Перша частина складалася із 37 пунктів: 14 пунктів, що відображали дію прямих стресорів війни, і 23 пунктів, що відображали дію непрямих стресорів. Друга частина містила 23 пункти, де окремо слід було «зважити» непрямі стресори.

На етапі пілотного дослідження не застосовувалися процедури формування та врівноваження вибірки відповідно до генеральної сукупності. адже для первинної перевірки психометричних норм (надійності як узгодженості, варіативності, дискримінативності, структурної і критеріальної валідності) можна обмежитися зручною вибіркою (Тітов, 2018). У подальшому будуть задіяні всі необхідні процедури формування репрезентативної сукупності.

Крім того, для перевірки наявності впливу статевих відмінностей на результат тестування проведено порівняння показників шкали прямих і непрямих стресорів між групами чоловіків та жінок за критерієм U-Манна – Уїтні. В обох субвибірках не виявлено статистично значущих відмінностей (прямі:  $U=98,5$ ;  $p=0,365$ ; непрямі:  $U=87,5$ ;  $p=0,205$ ).

Подальший аналіз та опрацювання результатів здійснювалися за допомогою методів статистичного аналізу (табл. 2).

Таблиця 2

**Описові статистики шкал**

Показники	Непрямі стресори	Прямі стресори
N	43	43
Діапазон	78,5	40
Мінімум	6,5	23
Максимум	85	63
Середнє	44,709	43,21
Стд. похибка	2,939	1,606
Стд. відхилення	19,2726	10,532
Дисперсія	371,431	110,931

Перевірка надійності як узгодженості здійснювалася за допомогою коефіцієнта  $\alpha$ -Кронбаха та коефіцієнта розщеплення навіпіл Гуттмана. Результати шкали прямих стресорів представлено в таблиці 3, непрямих стресорів – у таблиці 4.

Таблиця 3

<b>Статистика надійності (прямі стресори)</b>				
Альфа Кронбаха				0,841
Коефіцієнт розщеплення навіпіл Гуттмана				0,779
<b>Статистика пунктів щодо сумарного бала</b>				
	<b>Середнє за умови виключення пункту</b>	<b>Дисперсія за умови виключення пункту</b>	<b>Виправлена кореляція між пунктом і підсумком</b>	<b>Альфа Кронбаха за умови виключення пункту</b>
A1	39,86	87,028	0,809	0,807
B1	39,93	97,352	0,457	0,833
C1	40,77	103,754	0,229	0,846
D1	40,28	99,825	0,420	0,835
E1	40,56	101,157	0,340	0,839
F1	40,93	103,209	0,257	0,844
G1	39,33	95,796	0,595	0,825
H1	39,67	96,987	0,463	0,832
I1	40,00	95,190	0,607	0,824
J1	41,12	101,153	0,279	0,844
K1	40,21	91,169	0,630	0,820
L1	39,28	95,111	0,568	0,826
M1	39,12	98,677	0,489	0,831
N1	40,67	89,034	0,570	0,825

Таблиця 4

<b>Статистика надійності (непрямі стресори)</b>				
Альфа Кронбаха				0,894
Коефіцієнт розщеплення навіпіл Гуттмана				0,884
<b>Статистика пунктів щодо сумарного бала</b>				
	<b>Середнє за умови виключення пункту</b>	<b>Дисперсія за умови виключення пункту</b>	<b>Виправлена кореляція між пунктом і підсумком</b>	<b>Альфа Кронбаха за умови виключення пункту</b>
A	42,686	337,834	0,586	0,887
B	43,477	348,166	0,422	0,891
C	43,256	348,635	0,367	0,893
D	42,360	334,825	0,663	0,886
E	42,128	345,489	0,537	0,889
F	43,465	349,136	0,413	0,891
G	41,965	330,159	0,639	0,886
H	43,884	372,212	-0,048	0,900
I	42,512	344,470	0,434	0,891
J	41,640	338,266	0,590	0,887
K	42,802	326,883	0,644	0,885

L	42,860	328,778	0,578	0,887
M	43,477	357,059	0,246	0,895
N	43,953	365,129	0,152	0,896
O	42,756	336,373	0,527	0,889
P	42,628	345,227	0,422	0,891
Q	42,988	329,946	0,577	0,887
R	43,209	328,658	0,684	0,884
S	43,105	330,745	0,636	0,886
T	42,895	345,685	0,371	0,893
U	41,849	324,756	0,679	0,884
V	41,686	342,750	0,414	0,892
W	42,023	342,678	0,543	0,889

Таблиця 5

Непрямі стрес-чинники			Прямі стрес-чинники		
	Індекс варіативності	Індекс дискриміна- тивності		Індекс варіативності	Індекс дискриміна- тивності
A	0,96133	0,483333	A1	0,966739	0,616667
B	0,921174	0,283333	B1	0,98026	0,4
C	0,936993	0,35	C1	0,950514	0,15
D	0,956463	0,483333	D1	0,907247	0,266667
E	0,865197	0,291667	E1	0,966739	0,283333
F	0,890752	0,308333	F1	0,923472	0,216667
G	0,923607	0,55	G1	0,843699	0,35
H	0,732558	0	H1	0,959978	0,35
I	0,943077	0,383333	I1	0,95457	0,35
J	0,976541	0,45	J1	0,840995	0,283333
K	0,949162	0,683333	K1	0,992428	0,55
L	0,952812	0,591667	L1	0,870741	0,35
M	0,926041	0,141667	M1	0,793672	0,266667
N	0,837209	0,025	N1	0,830178	0,633333
O	0,939427	0,458333	Дискриміна- тивність шкали (прямі стрес- чинники) δ Фергюсона		0,46875
P	0,933342	0,35			
Q	0,895619	0,516667			
R	0,915089	0,558333			
T	0,929692	0,358333	Дискриміна- тивність шкали (непрямі стрес- чинники) δ Фергюсона		0,6014493
U	0,952812	0,566667			
V	0,90292	0,433333			
W	0,930909	0,366667			

Перевірка структурної валідності здійснювалася за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. Показники кореляції між шкалою прямих і непрямих стресорів: ( $\rho=0,549$ ;  $p<0,001$ ). Середній рівень кореляційного зв'язку демонструє відмінності в індивідуальному сприйнятті людиною стресогенних впливів різного типу та підтверджує теоретичне припущення про відмінності у впливах різних стресорів на повсякденні соціально-психологічні практики. Водночас такий рівень кореляції свідчить про спорідненість досліджуваних феноменів. Це підкреслює доречність використання двошкальної структури в конструюванні опитувальника.

Для перевірки критеріальної валідності використано «Шкалу сприйнятого стресу» Perceived Stress Scale-10 (PSS-10). Вибір цієї шкали зумовлений низкою причин. По-перше, вона проходила процедуру адаптації до умов українського суспільства вже після початку повномасштабного вторгнення. По-друге, пункти цієї шкали спрямовані на суб'єктивне оцінювання власних станів, характерних для переживання стресу, а «Українська шкала щоденних стресорів війни» звертається до життєвих подій, через які виникає стрес. Зв'язок між дією стрес-чинників і рівнем суб'єктивного переживання стресу – встановлений і неодноразово підтверджений факт. І, по-третє, PSS-10 – компактна та зручна у використанні методика, що дає змогу зменшити загальну чисельність пунктів опитування, котрі має опрацювати досліджуваний, та знівелювати загрозу впливу ефектів втоми і монотонії.

Перевірка здійснювалася за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. Показники кореляції між шкалою прямих стресорів і шкалою PSS-10 ( $\rho=0,323$ ;  $p<0,005$ ); непрямих стресорів і шкалою PSS-10 ( $\rho=0,366$ ;  $p<0,005$ ). Такий рівень кореляційного зв'язку, з одного боку, підкреслює відмінності в тих феноменах, на які спрямовані ці методики: сприйняття внутрішніх станів і зовнішніх впливів, які обслуговуються різними психічними механізмами. А з другого – підтверджує зв'язок між сукупною дією стрес-чинників і рівнем стресу, що переживає людина. Це дає підстави вважати, що «Українська шкала щоденних стресорів війни» підтверджує свою критеріальну валідність.

**Висновки.** Повномасштабна війна в Україні, що зумовила суттєві зміни у всіх сферах суспільства, стала джерелом кількісних і якісних змін стрес-чинників, які впливають на стан людини та призводять до погіршення психічного здоров'я населення. Традиційні дослідження воєнного стресу досі були спрямовані на вивчення стану безпосередніх учасників бойових дій, що зазнали гострих стресових впливів і, як наслідок, переживали ПТСР, який фіксувався за допомогою цілої низки розроблених методик. Такий підхід залишав поза увагою дію інших

стрес-чинників, зокрема вплив щоденних воєнних стресорів, а також стан широких верств цивільного населення, що зазнають стресового впливу війни.

У дослідженні впливу щоденних стресорів війни на психічне здоров'я населення як першочергове завдання постає створення релевантних до соціокультурних особливостей українців інструментів. Адже використання та адаптація методів, уже напрацьованих під час численних досліджень, що проводилися в інших країнах, неможливі через високу чутливість якісних і кількісних характеристик щоденних стресорів до культурних, соціальних, географічних та економічних обставин їх виникнення.

У межах дослідження впливу щоденних стресорів війни на психічне здоров'я цивільного населення ми розпочали конструювання опитувальника «Українська шкала щоденних стресорів війни», що складається із 34 пунктів і двох шкал стресорів – прямих і непрямих. Результати перевірки надійності як узгодженості, варіативності, дискримінативності, структурної та критеріальної валідності методами математичної статистики дають підстави стверджувати, що шкали опитувальника є надійними і валідними. Доцільно відтак продовжити роботу, спрямовану на встановлення тестових норм та перевірку інших психометричних показників.

Опитувальник можна використовувати в науковій та прикладній діяльності, зокрема в галузі психічного здоров'я – як діагностичний інструмент; соціальної та політичної психології – як інструмент скринінгу рівня стресового «опромінення» населення тощо.

### Список використаних джерел

Агаєв, Н. А., Кокун, О. М., Пішко, І. О., Лозінська, Н. С., Остапчук, В. В., & Ткаченко, В. В. (2016). *Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців: методичний посібник*. Київ: НДЦ ГП ЗСУ.

Губеладзе, І. Г. (2020). Соціальні практики володіння як простір реалізації почуття власності. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 46 (49), 242–250. doi: 10.33120/ssj.vi46(49).

Настояща, К. В. (2018). Атрибуції поняття практики: колізії означення та пошуки верифікацій. *Соціологія*, 21(1), 56–62.

Титаренко Т. М., Кочубейник, О. М., & Черемних, К. О (2014) Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності. Київ: Міленіум.

Тітов, І. Г. (2018). *Елементи практичної психометрики: навчальний посібник*. Київ: Кондор.

Черновалова, К. (2024, Березень 29). Половина населення України потребує терапії: дослідження. *Comments.ua*. Взято з

<https://society.comments.ua/ua/news/warrussia/polovina-naselelnyya-ukraini-potrebuje-terapii-doslidzhennya-728871.html>

Яремчук, С. (2017). Соціальні практики як чинники функціонування соціальних інститутів. *Релігія та соціум*, 1 (25), 57–62.

Gorst-Unsworth, C., & Goldenberg, E. (1998). Psychological sequelae of torture and organized violence suffered by refugees from Iraq: Trauma-related factors compared with social factors in exile. *British Journal of Psychiatry*, Vol. 172, Is. 1, 90–94.

Hubbard, J., Realmuto, G., Northwood, A., & Masten, A. (1995). Comorbidity of psychiatric diagnosis with posttraumatic stress disorder in survivors of childhood trauma. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 34, 1167–1173.

Lavik, N., Hauff, E., Skrondal, A. & Solberg, O. (1996) Mental disorders among refugees and the impact of persecution and exile: some findings from an outpatient population. *British Journal of Psychiatry*, 169, 726–732.

Miller, K. E., Omidian, P., Rasmussen, A., & Yaqubi, A. (2009). Daily Stressors, War Experiences, and Mental Health in Afghanistan. *Transcultural Psychiatry*, 45(4), 611–638. doi:10.1177/1363461508100785

Miller, K. E., Weine, S. M., Ramic, A., & Brkic, N. (2002). The relative contribution of war experiences and exile-related stressors to levels of psychological distress among Bosnian refugees. *Journal of Traumatic Stress*, 15 (5), 377–387.

Pernice, R., & Brook, J. (1996). Refugees and immigrants mental health: Association of demographic and post-migration factors. *Journal of Social Psychology*, 136, 511–519.

Standardization agency (NSA) NATO. (2011). *Standard: NATO – STANAG 2409. Glossary of medical terms and definitions*.

Vargová, L., Jozefiaková, B., Lačný, M., & Adamkovič, M. (2022). War-related stress scale. *BMC psychology*, 12 (1), 208.

## References

Ahayev, N. A., Kokun, O. M., Pishko, I. O., Lozins'ka, N. S., Ostapchuk, V. V., & Tkachenko, V. V. (2016). *Zbirnyk metodyk dlya diahnozyky nehatyvnykh psykhychnykh staniv viiskovosluzhbovtziv: metodychnyy posibnyk* [A collection of methods for diagnosing negative mental states of military personnel]. Kyiv: NDTs HP ZSU. (in Ukrainian)

Gorst-Unsworth, C., & Goldenberg, E. (1998). Psychological sequelae of torture and organized violence suffered by refugees from Iraq: Trauma-related factors compared with social factors in exile. *British Journal of Psychiatry*, Vol. 172, Is. 1, 90–94. (in English)

Hubeladze, I. H. (2020). Sotsialni praktyky volodinnia yak prostir realizatsii pochuttia vlasnosti [Social practices of ownership as a space for the realization of a sense of ownership]. *Naukovi studiyi iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, 46 (49), 242–250. doi: 10.33120/ssj.vi46(49). (in Ukrainian)

Hubbard, J., Realmuto, G., Northwood, A., & Masten, A. (1995). Comorbidity of psychiatric diagnosis with posttraumatic stress disorder in survivors of childhood trauma. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 34, 1167–

1173. (in English)

Lavik, N., Hauff, E., Skrondal, A. & Solberg, O. (1996) Mental disorders among refugees and the impact of persecution and exile: some findings from an outpatient population. *British Journal of Psychiatry*, 169, 726–732. (in English)

Miller, K. E., Omidian, P., Rasmussen, A., & Yaqubi, A. (2009). Daily Stressors, War Experiences, and Mental Health in Afghanistan. *Transcultural Psychiatry*, 45(4), 611–638. doi:10.1177/1363461508100785 (in English)

Miller, K. E., Weine, S. M., Ramic, A., & Brkic, N. (2002). The relative contribution of war experiences and exile-related stressors to levels of psychological distress among Bosnian refugees. *Journal of Traumatic Stress*, 15 (5), 377–387. (in English)

Nastoyashcha, K. V. (2018). Atrybutsi ponyattia praktyky: kolizii oznachennia ta poshuky veryfikatsii [Attributions of the concept of practice: collisions of meaning and the search for verifications]. *Sotsiologhiia*, 21(1), 56–62. (in Ukrainian)

Pernice, R., & Brook, J. (1996). Refugees and immigrants mental health: Association of demographic and post-migration factors. *Journal of Social Psychology*, 136, 511–519. (in English)

Polovyna naseleння Ukrainy potrebuie terapii: doslidzhennia [Half of the population of Ukraine needs therapy: research] *Comments.ua*. Retrieved from <https://society.comments.ua/ua/news/warrussia/polovina-naseleण्या-ukraini-potrebuie-terapii-doslidzhennya-728871.html> (in Ukrainian)

Standardization agency (NSA) NATO. (2011). *Standard: NATO – STANAG 2409. Glossary of medical terms and definitions*. (in English)

Titov, I. H. (2018). *Elementy praktychnoi psykhetriky: navchalnyi posibnyk* [Elements of practical psychometrics: tutorial]. Kyiv: Kondor. (in Ukrainian)

Tytarenko T. M., Kochubeynyk, O. M., & Cheremnykh, K. O (2014). Psykholohichni praktyky konstruiuvannia zhyttia v umovakh postmodernoi sotsialnosti [Psychological practices of constructing life in the conditions of postmodern sociality]. Kyiv: Milenium. (in Ukrainian)

Vargová, L., Jozefiaková, B., Lačný, M., & Adamkovič, M. (2022). War-related stress scale. *BMC psychology*, 12 (1), 208. (in English)

Yaremchuk, S. (2017). Sotsialni praktyky yak chynnyky funktsionuvannia sotsialnykh institutiv [Social practices as factors of functioning of social institutions]. *Relihiia ta cotsium*, 1 (25), 57–62. (in Ukrainian)